

De aanstelling van Willem Tenaers tot koster, kapelaan en onderwijzer in Mielen-boven-Aalst, 1691

Rombout Nijssen

Een aantekening in het gichtregister van de schepenbank van Mielen-boven-Aalst, het register waarin de akten over goederen in het dorp geregistreerd werden, leert ons iets over de wijze waarop in dit Haspengouws dorp in 1691 de functie van koster, kapelaan en onderwijzer toegewezen werd, en hoe men de taken van de tweede geestelijke in de parochie zag.

Vroeg in de ochtend van 28 mei 1691 ging de gemeentebode, Vanden Velde, in Mielen van deur tot deur, om de inwoners, *soo rijke als arme*, op te roepen diezelfde dag om vijf uur 's morgens op het kerkhof bijeen te komen. Samen met schout Martinus Bormans, de schepenen Laurens Heusdens, Willem Vrancken, Sebastiaen Stipeleers en Gilis Heusdens, en de dorpsmeesters Machiel Pulincx en Lambrecht Braine, verzamelden daar 34 gezinshoofden, waaronder Sebastiaen Stipeleers en Laurens Heusdens, die mogelijk dezelfde personen zijn als de schepenen Heusdens en Stipeleers. Schepen Gillis Heusdens, die ook secretaris van de schepenbank is, en die het verslag van de bijeenkomst opmaakt, vermeldt dat een zekere heer Blommen in Sint-Truiden verbleef en afwezig was op deze bijeenkomst. Daarom is Heusdens het onderwerp van de bijeenkomst in Sint-Truiden met Blommen gaan bespreken, waarop die hem ook te kennen gegeven heeft met de onderstaande regeling in te stemmen.

Op het kerkhof las Gilis Heusdens de gemeentenaren de regeling voor die uitgewerkt was met de priester Willem Tenaers, over het kosterschap en de daarbij horende functies van kapelaan en onderwijzer in Mielen.

De secretaris herinnert er zijn toehoorders aan dat de functie van kapelaan vacant is sinds het overlijden van Govaert Loijaers¹, en dat het recht om een kapelaan aan te stellen in Mielen toekomt aan de gemeentenaren. Die zijn van oordeel in de persoon van eerwaarde heer Willem Tenaers, een neef van de overledene, *bequaemhijt ende suffisanthijt genoch* gevonden te hebben om in hun parochie de vacante functies uit te oefenen. Pastoor Dionisius Cartuijvels daarentegen, is het niet met de keuze van de gemeentenaren eens, en heeft

daarom *geweijgert ende absolutelijck niet begeert* aan de vergadering deel te nemen. De gemeentenaren zijn blijkbaar niet onder de indruk van het protest van hun pastoor, en mede om niet aan hun recht om de koster aan te stellen – een recht *hetwelck honne voorouders hen hebben achtergelaten* – te laten tornen, gaan zij toch over tot de aanstelling van de persoon van hun keuze.

Tenaers, zo meldt secretaris Heusdens, heeft de functie van koster en kapelaan in Mielen *danckbarich ontfanghen* en heeft beloofd zijn plicht met *onderdaenichijt* te volbrengen *soo verre hem mogelyck sal wesen*.

Vervolgens geeft de secretaris een overzicht van de rechten en plichten van de nieuwe koster en kapelaan. In de eerste plaats mag die zich verheugen in de beslissing van de gemeentenaren om hem, bovenop de gewoonlijke inkomsten van de koster van Mielen², een jaarlijks extraatje van 10 pattacons of 40 gulden toe te kennen, op voorwaarde dat hij iedere zondag in de parochiekerk een mis zal opdragen voor de intenties van de gemeentenaren, en op de andere dagen voor intenties naar eigen keuze³. Bovendien moet hij deze zondagse vroegmis opdragen *op de bequaemste ure van de ghemeijntenaeren*, dus op het uur dat de gemeentenaren daarvoor verkiezen. De secretaris meldt in dit verband nog expliciet dat deze 40 gulden geen verworven recht zijn voor de opvolgers van Tenaers. De gemeentenaren behouden zich het recht voor later te beslissen of toekomstige kapelaans die toelage ook zullen krijgen. Wanneer de pastoor een mis opdraagt, dan moet de koster-kapelaan die mis *dienen*, of zorgen dat er misdienaars zijn.

Voorts zal de nieuwe kapelaan zoals zijn voorgangers jaarlijks van de kerkfabriek 32,5 vat koren krijgen, waaronder een mud *om het urengewerck oft die horlogie te regeren* (om het torenuurwerk op te winden en goed af te stellen), een mud om de alben en ander kerkelijk lijnwaad te (laten) wassen, vier vaten *om die adventklocke te luijden*, en een half vat om **jaarlijks een niet gespecificeerd jaargetijde op te dragen**⁴.

Daarnaast zal de koster jaarlijks van ieder huishouden in de parochie twee broden krijgen. Het eerste mag hij na de kerstdagen verwachten, en het tweede na Pasen. Uitgaande van het aantal gezinshoofden dat op 28 mei 1691 op het kerkhof aanwezig is, mogen we er van uitgaan dat de koster op die manier jaarlijks een zeventigtal broden krijgt.

Als koster zal Tenaers een deel krijgen van de bedragen die jaarlijks door particulieren betaald worden voor jaargetijden, en die deels voor de pastoor, deels voor de koster en deels voor de kerkfabriek bedoeld zijn. Hoeveel dat precies is, hoeft voor de aanwezigen blijkbaar niet verduidelijkt te worden. In ruil hiervoor wordt van hem verwacht dat hij de kerk zuiver houdt, de banken en de kandelaars schuurt en de kerkelijke gewaden wast. Hiervoor mag hij jaarlijks voor rekening van de kerkfabriek vier pond zeep en *acht bessemen om die kercke te keeren* aanschaffen.

Een belangrijk onderdeel van zijn takenpakket is het onderwijzen van de jeugd van Mielen. Daarvoor moet hij dagelijks vanaf acht uur in het schoollokaal zijn, en in de namiddag van één tot drie. Zowel jongens als meisjes moet hij leren *lesen, schrijven, goede manieren, bidden ende sanck*. Mochten bepaalde ouders *hunne kinderen tot geleerdthijt soeken* [te] *brenghen*, dan moet hij die *jongemans* het Latijn aanleren. Van Latijn studerende meisjes is nog geen sprake. Van vermogende ouders wordt verwacht dat zij de onderwijzer voor zijn werk betalen, kinderen van arme ouders – van ouders van wie de pastoor bevestigt dat ze arm zijn – mogen de lessen gratis volgen. Hiervoor, *om dese ende gheene andere redenen dat hij sal schoele houden*, krijgt hij jaarlijks 20 vaten koren van de armentafel.

De gemeentenaren van Mielen-boven-Aalst blijken een mooi versierde kerk wel te kunnen waarderen. Daarom moet de koster *hem voorsien van blommen ende die te planten en te saijen in een cleijn plaetse op den kerckhoff neffens den thoren*, om daarmee de altaren te versieren.

Als koster zal Tenaers in Mielen de klokken moeten luiden. In de eerste plaats betekent dat, dat hij dagelijks 's morgens, 's middags en 's avonds de Ave-Mariaklok of angelusklok moet luiden. Traditioneel wordt het angelus geluid door twee keer drie slagen op het angelusklokje te geven, waarna de gelovigen telkens een deel van het angelusgebed bidden, en door het klokje daarna gedurende twee minuten te luiden, waarna de gelovigen het angelusgebed afsluiten. Voorts moet hij luiden voor de vroegmis die hij zelf op zon- en feestdagen moet opdragen, en voor de hoogmis. Vooral het luiden voor de hoogmis is in Mielen-boven-Aalst geen eenvoudige zaak. Eerst moet de koster de klok gedurende 7 à 8 minuten luiden (*een half vierdeel ure*), dan moet hij de klokken beieren, even luiden met de kleine klok alleen, en dan *vorts al inluijden naer die beliefte des pastoors met die drij klokken volgens die oude gewoonten*. Gelukkig voor Tenaers zijn de mensen van Mielen begripvol, en eisen zij niet dat hij de klokken alleen luidt: *is den kuster niet sterck genoch, soo moet hij hulpe soecken op sijn costen*.

Niet alleen voor de eredienst moet de koster de klokken luiden. Bij onweer moet hij de donderklok luiden *soolangh totdat het sal ophouden oft over wesen*. Voor het luiden van de donderklok krijgt hij een speciale vergoeding in de vorm van schoven koren. Hierover meldt de secretaris enkel dat de nieuwe koster *sal sijner schoefve in den oost genieten soo sijnen voorseter oom zaliger*. Voor de mensen van Mielen was hiermee in 1691 wellicht volstrekt duidelijk wie de koster koren moest bezorgen, wanneer en hoeveel.

Samen bezitten de kerkfabriek en de armentafel een huisje in Mielen, dat aan de koster-kapelaan als woning ter beschikking gesteld wordt. De zolder van die woning dient er overigens als schoollokaal. Tegenover zijn gebruiksrecht op deze woning staat zijn plicht om haar te onderhouden, met inbegrip van het onderhoud van de lemen wanden en het (strooi-) dak. Tot slot geniet de koster nog het gebruik van het gras dat op het kerkhof groeit. In ruil daarvoor moet hij er voor zorgen dat de *gracht* rond het kerkhof, bedoeld wordt de

rechtopstaande aarden wal, recht *afgestoken* wordt, en dat het struikgewas dat op de wal rond het kerkhof groeit, dicht genoeg blijft om de varkens van het kerkhof weg te houden.

Tot slot wordt bepaald hoe er eventueel een einde gemaakt kan worden aan de samenwerking. Ingeval de nieuwe koster-kapelaan onverhoopt zijn plichten niet zou nakomen, dan zullen de dorpsmeesters en de gemeentenaren hem voor zijn diensten bedanken en daarbij een vooropzegperiode van drie maanden in acht houden. Indien Tenaers *sich niet wel en bevindt ende soeckt te veranderen*, dan kan hij ontslag nemen door dat drie maanden voor de feestdag van Sint-Jan-de-Doper (24 juni) aan de dorpsmeesters en gemeentenaren bekend te maken, zodat zij op zoek kunnen gaan naar een andere koster.

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Archief van de schepenbank van Mielen-boven-Aalst. Registers*, nr. 6, p. 83-86

Den eerw. heere Willem Tenaers

Commissie van de kusterije mede cappelaenschap

Op heden den 28 maj 1691 sijnen ghecompareert ende specialijck ten weet gedaen ende geconvoceert ieder int particulier te sijn woonhuijse van gisteren deur Vanden Velde dinaer, soo hij attesteert, ende vergaedert op den kerckhoff die tegenwoordighe dorpmeesters van Milen boven Aelst met naeme Machiel Pulinx ende Lambrecht Braine alsmede oock dese naergenoemde gemeijntenaeren, soo rijcke als arme, te weten Martinus Bormans schautet, Gilis Veijghen, Pieter Peeters, Ardt Trits, Gille Dechamps, Marten Heusdens, Pieter Bormans, Jan Wauters, Johan Merck, Joos Bormans, Peeter Vanden Weijer, Machiel Reiners, Ardt Joussens, Renon Toussain, Liben Menten, Houben Prudoms, Tilman Heusdens, Rude Quaetpeerds, Hendrick Vandereecken, Jan Bronchaert, Hendrick Chaeles, Seb. Stipeleers, Lamb. Bormans, Stas Ramaeckers, Carel Remers, Peeter Van Oost, Jan Stiers, Lamb. Vrancken, Geerd Vossen, Robijn Bormans, Andreaen Ceuleers, Laurens Heusdens, Pieter Kempeneers, Wauter Baus, Geerd Reniers, allen present uuijngenomen monsr. Blommen sijnde te Sint Truijden, den welcken ick ondergescreven ben vinden gheweest, ende heeft gelaudeert hetgene geschiedt is. Ten eijnde om eenen kuster mede cappelaen te accepteren, sijne conditien ende obligatien publieckelijck voor te lesen ende in possessie te houden tot mierderen dienst van de kercke ende de voorss. gemeijntenaeren, vacerende deur de doodt van den eersamen Govaert Loijaers, soo dan de voorss. dorpmeesters ende gemeijntenaeren mits den armen soowel als den rijcken ondereen daertoe hun seggen hebben, sijnen t'samen soo beraeden ende eensgelijck te vreden geweest met den eerw. heer Willem Tenaers bequaemhijt ende suffisanthijt genoch vindende in syner persoon dat de ghemeijntenaeren voorss. ten exclusie van den eerw. heer Dionisius Cartuijvels, pastoor tot Millen voorss., aen wie gevraeght is op desen dato voorss. expresselijck deur de dorpmeester Lamb. Braine oft hem saude gelieven sijne ...em^s laeten te gebruijcken in deze commissie als gheestelijck hoofft van de gemeijntenaeren voorss., hij heeft het

geweijgert ende absolutelijck niet begeert, alsdan om bij hon recht ende possessie te blijven ende te maintenir en hetwelck honne voorouders hen hebben achtergelaten, hebben de kusterije mede de cappelaenschap van Millen voorss. geconfereert ende gegunt aen den voorss. eerw. heer Willem Tenaers om loffelijck ende deughdelijck te bedienen, ende hij eerw. heer Tenaers heeft die selven in onse voorss. presentie danckbarich ontfanghen met belofte aen sijn devoir ende onderdaenichijt te voldoen soo verre hem mogelyck sal wesen, onder obligatie ende expresse conditien hier naervolgende, te weten ghemerckt dat de voorss. gemeijntenaeren over eenighen tijdt hebben ghewensch t eenen cappelaen te becomen tot meerder respect ende dienst der kerck ende gemeijntenaeren, oversulcx dit voorss. geconsidereert hebbende, sijn de voorss. gemeijntenaeren soo t'samen te vreden ende d'accordt gheweest dat sij uuijt honne eighene borse vrijwillichlijck hebben jaerlijcx beloft thien pattacons, te weten 40 guldens Brabants, aen den voorss. eerw. heer Tenaers, honnen nieuwen kuster mede cappelaen, boven de ordinarie incomsten ende rechten van sijnen voorsater den kuster Govart Loijaers, sijnen oom saliger, reserverende niet tegestaende die voorss. gemeijntenaeren hunnen vreijen wille van die voorss. 40 gulden Brabants, ist dat de voorss. eerw. heer Tenaers quaem te quitteren oft te sterven, die noch te laeten volghen aen sijnen successeur noch gheensints te annexeren aen de incomsten van de kusterije mede cappelaenschap, ten sij deur een gemeijn ende expresse consent der voorss. gemeijntenaeren want sij [synen] moetwillich beloft, ende conditionelyck onder obligatie ende expresse reserve dat hij eerw. heer Tenaers sal alle sondaeghen van ieder jaere die sacrificie der misse Godt opofferen tot intentie der voorss. gemeijntenaeren in onse parochiale kercke tot Mielen, ende op andere daegen sal hij sijne vrije ende libere intentie hebben te gebruycken, ende sal hij eerw. heer Tenaers genieten alle de incomsten ende rechten die sijnen voorseter voorss. heeft genoeten ende sijne obligatie punctuelijck soo voor als naer observeren om alles ten goeden trauw te verstaen ende die incomsten mede die obligatien niet te ignoreren alsoock die eenieder kennelijck te maecken, soo hebben die voorss. dorpmeesters ende tsamen de gemeijntenaeren geraedisaem ende noodigh ghevonden die van puncte tot puncte hier in dese commissie te herhaelen.

Ten eersten tot onderhoudt van die officie der kusterije te bedienen, soo wordt gewesen te hebben van die fabrijcke soo het alijt hier voormaels geweest is, een mudde coren om het urengewerck oft die horlogie te regeren.

Item een mudde om die alben ende andersints te wassen.

Item noch vier vaeten coren om die adventklocke te luiden.

Item een halff vat coren van een jaergetijde ende soo voorts, maeckende t'samen 32 ½ vaten corens.

*Item noch hier boven tot des kusters onderhoudt heeft hij van elcke familie des dorps twee broen, te weten te kersmisse een ende een te paeschen, voorts soo heeft hij **alle vervallen** ende jaergetijden volgens den register der kusterije daer van sijnde, ende dat onder conditie van te voldoen dat de kusterije aengaet, ghelijck die bancken, candelaeren schoeren, kerckecliederden wassen etc., haelende op het heel jaer op der kercke naem vier pont seep ende om die kercke te keeren acht bessemen.*

Item is conditie dat hij als kuster sal verbonden ende verobligeert sijn ghelijck sijne voor-

seters die jonckhijt van Milen te leeren, de jongemans in het latijn te componeren want die anders hunne kinderen tot geleerdthijt soeken brenghen, anders soo sal hij hon leeren, soo jongens als jonghe dochters, lesen, schrijven, goede manieren, bidden ende sanck etc., hij sal hem in de schole laeten vinden ten 8 uren smorgens ende naermiddach van een tot drij uren ten minsten, onder conditie nochtans de arme kinderen deur den heer pastoor geseijde arme, voor niet te leeren.

Item wordt aen den kuster mede cappelaen noch bewesen 20 vaeten coren te trecken uuijt de legaeten der armengoet, om dese ende gheene andere redenen dat hij sal schoele houden.

Item is conditie dat hij verobligeert sal wesen hem te voorsien van blommen ende die te planten en te saijen in een cleijn plaetse op den kerckhoff neffens den thoren, om die altaeren te cieren en te onneren.

Item is conditie als kuster alle daeghen, ende dat drijmaels daeghs, de ave Maria clocke te tampen, te weten smorgens, op den middach ende savons.

Item is conditie dat hij alle sondaeghen ende heijlighe daegen sal de eerste misse doen op de bequaemste ure van de ghemeijntenaeren, ende tot die hooghe oft tweede misse sal hij luijden op die ure hem van den heer pastoor ingestelt, te luijen een halff vierdeel ure, daer naer beijen, ende ghebeijt hebbende luijden met die cleijn clocke, ende dan vorts al inluijden naer die beliefte des pastoors met die drij klokken volgens die oude gewoonten, ende is den kuster niet sterck genoch, soo moet hij hulpe soecken op sijn costen.

Noch is conditie dat bij soo verre eenich onweder oft donder overcomt, hij sal die clocke luijden soolangh totdat het sal ophouden oft over wesen, waervoor sal hij *sijner schoefve in den oost genieten* soo sijnen voorseter oom zaliger.

Item wordt noch aen den cappelaen mede custer overgegeven het kercken ende armenhuijs voor hem tot een woonplaetse, en die plaetsen onder den solder ende den solder [hauuden] tot een schoele, ende het graes van den kerckhoff tot sijn vandoen ende proffijt, onder conditie dat hij sal het huijs onderhauuden van daecken ende wanden naer behoeren, ende den kerckgracht opgrecchten ende toemaecken datter gheen vercken en kunnen opclimmen.

Item is conditie dat hij sal verbonden sijn den heer pastoor alle missen te dienen oft besorghen dat die sullen gedient worden, sonder gagie van hem te kunnen heijschen, tensij uuijt liberalitijt des pastoors.

Ten lesten soo wordt gesloten ende bevesticht van de dorpmeesters ende de geheele gemeijntenaeren voorss. soo rijcke als arme, dat soo waneer den cappelaen mede kuster voorss. dese voorss. conditien ende obligatien niet en is onderhoudende, soo sullen de dorpmeesters soo voortijts den cappelaen mede kuster de sleutels der kercke affnemen ende hem met consent der geheele gemeijntenaeren voorss. priveren van dese kusterije ende cappelaenschap met alle incomsten ende profijten, met conditie dat die dorpmeesters deur beveil van de gemeijntenaeren sullen den weet doen aen den cappelaen voorss. ende hem een termijn verleenen van drij maenden om hem op een ander te voorsien, vanschelijcken ist saecken dat den kuster mede cappelaen voorss. sich niet wel en bevindt ende soeckt te veranderen, sal sijne redenen drij maenden voor Sint Jan Baptista te kennen gheven, doende speciaelyck vergaederen de dorpmeesters ende tsamen de gemeijntenaeren

onder verbuertenisse van synen persoon ende goederen, en de dorpmeeesters in qualijt eensgelijck, waerover soo den eerw. heer Tenaers als de dorpmeeesters hebben in mijns secretaris handen gestipuleert in teecken van acceptatie ende aggregatie van allen het voorss.

Dit voorss. is geschiedt ende van mij Gilis Heusdens schepen ende secretaris der justitie Millen voorss. partheyen publieckelyck voorgelesen op den kerckhoff voor die kerckduere, smorgens ten vijff uren oft daer ontrent op dach ende datum omnibus presentibus excepto sr. Blommen.

Ipsa ...⁶ den eerw. heer Willem Tenaers, onsen nieuwen kuster, tsamen capelaen mede de dorpmeeesters voorss. ende gemeijntenaeren hebben van ons Laurens Heusdens, Willem Vrancken, Sebastiaan Stipeleers ende Gilis Heusdens, alle vier schepenen der justitie Mielen boven Aelst begeert ende versoecht dese voorgaende commissie van de kusterije mede cappelaenschap van Milen voorss. geapprobeert ende gheregistreert te worden tot hunne ende naecomelinghen eeuwighe memorie, tot wiens versueck condescenderende hebben wij schepenen voorss. dese voorss. commissie geapprobeert ende geaccepteert die selve gheregistreert te worden, jure cujuslibet salvo in hoijden gekeert.

- 1 Godfried of Govaert Loijaers overleed in Mielen-boven-Aalst op 7 januari 1691. Rijksarchief Hasselt, *Verzameling klappers op de parochieregisters*, nr. 101.
- 2 100 jaar later, in 1791, bedroegen de *gewone* inkomsten die de koster van Mielen-boven-Aalst uit de gemeentekas ontving *voor de administratie der capelanie* 100 gulden. Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Mielen-boven-Aalst*, nr. 12.
- 3 Geldbedragen worden in de achttiende eeuw uitgedrukt in (gouden) guldens, (zilveren) stuivers en (koperen) oorden. Een gulden is 20 stuivers waard, en in een stuiver gaan 4 oorden.
- 4 Mudden, vaten en koppen zijn oude inhoudsmaten voor granen. Een mud bevat 12 vaten en een vat bevat 4 koppen. De inhoud van een vat bedraagt in Sint-Truiden 26,12 liter. In Borgloon is het vat kleiner, en bevat het 20,90 liter.
- 5 De inkt is zodanig verbleekt dat hier twee letters onleesbaar geworden zijn.
- 6 De inkt is zodanig verbleekt dat hier twee letters onleesbaar geworden zijn

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt